

Ismertetések – Rezensionen – Reviews Katsauksia – Рецензии

Л. Е. Кириллова: Микротопонимия бассейна Кильмези
Удмуртский институт истории, языка и литературы УрО РАН.
Ижевск, 2002. 571 стр. ISBN 5-7691-0731-6.

A kitűnő udmurt névtanos, Ljudmila Kirillova tíz évvel a Vala-medence mikrotoponimáiról szóló monográfiája után újabb nagyívű kötetet jelentetett meg, melyben az Udmurt Köztársaság nyugati felének középső részén található Kilmež folyó vízgyűjtő medencéjének névanyagát dolgozza fel.

A könyv gerincét a 134 település 334 adatközlőjétől gyűjtött 5425 névből álló szótári rész alkotja (62–389). A nagy filológiai gondossággal, szigorú szerkesztői munkával készített szócikkek felépítése a következő: az adat után a földrajzi objektum típusát közli a szerző (az erdőtől a rétig, a hídtól a gyártelepig, a temetőtől az emlékműig, a csermelytől a folyóig a legkülönbébb mikrotoponimák tárulnak elénk), ezt követi a gyűjtés helye, az adatközlők kódja, majd az etimológiai adatok, a névvel kapcsolatos egyéb tudnivalók, és ha szükséges, bibliográfiai utalások állnak. A szócikkekből rengeteg információ tárul elénk, az olvasó előtt szép lassan felsejlenek e távoli táj természeti-földrajzi jellemvonásai; a névtani rétegek egymásra épülése révén képet kapunk az ott élő népekről, míg a személynévi eredetű helynevek a környék névadási-névviselési szokásairól tájékoztatnak minket. A szócikkek kapcsán még egy fontos mozzanatot emelek ki: Kirillova a címszóban jelzi az összetételek határát (pl. *гондыр/шур* < *гондыр* 'medve', *шур* 'folyó'), s az éles szemű olvasó már ebből is sejti, hogy ebben a könyvben a modern névtan elveivel fog találkozni.

Az adattárat lapozgatva néhány gondolatot emelek ki:

Az oroszországi kisebb finnugor nyelvek onomasztikai írásaiban viszonylag ritkán találkozunk a finn és a magyar etimológiai irodalomra való hivatkozással (s még ritkábban – tisztelet a kivételeknek – tapasztalhatjuk a finnugor, latin betűs adatok helyes lejegyzését). Örömmel tapasztaltam, hogy Kirillova könyvében a finnugor adatok pontosak, helyénvalóak, vö. például a *лумтун'* címszó alatt írottakat (223), ahol a szerző az UEW és a SKES adatait

is felhasználja. – Megjegyzem ugyanakkor, hogy pl. a *калым* címszó alatt (173) fel lehetett volna tüntetni az UEW idevágó adatait (134).

Örömmel olvastam ugyane szócikkben azt is, hogy Kirillova kellő kritikával illeti az átadó nyelv meghatározásának arrafelé gyakori – de attól még helytelen! – metódusát: tekintélyes tudósok is azt vallják, hogy pl. az előbb idézett *лымтун* 'összetett szó, előtagja a szelk. *лымпӧ* 'mocsár', utótagja pedig a vogul *унь* 'gát'... Szerencsére Kirillova szembeszáll ezzel a nézettel. Könyve ebben az értelemben egyfajta módszertani vezérfonalként is használható. Nem tudom eléggé hangsúlyozni, milyen fontos is lenne a kisebb finnugor nyelvek névtani kutatásában az etimológiai kérdések rendbe tétel!

Az orosz terminológiával topoformánsoknak nevezett névelemek vizsgálata az oroszországi finnugor névtan egyik kiemelt területe. Az Északnyugat-Oroszországtól a Volga–Káma vidékig mindenütt fellelhető, Szerebrennyikov által Volga–Oka népességnek nevezett, Matvejev szerint viszont finnugor eredetű szubsztrátumhoz köthető, általában -CV alakú elemre végződő nevek vizsgálata a helyi onomasztika fontos kérdése; Kirillova is tesz óvatos említést e kérdéskörrel (vö. *кичма*, 183).

E könyv lényegesen több, mint egy mikrotoponimikai adattár. Több, egyrészt a szócikkekben rejlő (nyelvészeti-névtani) információgazdagság miatt, másrészt pedig az adattárat követő elemzések miatt. Kirillova a közel öt és félezer nevet lexikai-szemantikai és szerkezettani elemzésnek veti alá. Lexikai-szemantikai szempontból a neveket két csoportra osztja: a) azok a mikrotoponimák, amelyek az objektum fizikai-földrajzi jellegét írják le és a növény- és állatvilágot tükrözik; valamint b) azok a nevek, amelyek az emberi tevékenységgel, a gazdasági élettel és a társadalmi viszonyokkal kapcsolatosak (a szerző ez utóbbi csoportba sorolja a személynévi eredetű mikrotoponimákat is, meglátásom szerint szerencsésebb lett volna ezt külön csoportba venni). Úgy vélem, vizsgálata általános névtipológiai szempontból is méltó arra, hogy kategóriáit áttekintsük:

a) <i>fizikai-földrajzi jellegre utaló név</i>	29,62%
tulajdonságok (méret, forma, szín stb.)	10,54
az objektum elhelyezkedése	8,85
növényvilág	4,15
vízi objektumok	2,97
állatvilág	1,36
domborzati viszonyok	1,18
metaforikus nevek	0,57

<i>b) emberi tevékenységre utaló név</i>	67,94%	
településnévi eredetű		22,45
antroponimikus eredetű		16,17
más mikrotoponimából eredeztethető		12,30
a lakosság foglalkozása		5,96
gazdasági tevékenység		4,60
a település típusa		2,45
népszokások, mitológia, vallás		1,35
etnonimák		1,16
társadalmi viszonyok		1,10
tiszteleti név		0,24
nem szomszédos településről átvitt név		0,15
<i>c) ismeretlen eredetű nevek</i>	2,44%	

A strukturális elemzés főbb csoportjai (egyszerű nevek 10,25%, összetett nevek 81,53%, elliptikus nevek 8,22%) első pillantásra is nagyon szépen megmutatják, hogy az udmurt névadás alappilléret – szemben az oroszra jellemző egyelemű vagy elliptikus névadással – az összetételek alkotják. A szerző az összetett neveket tovább részletezi, a legnagyobb csoportot a kétrészes nevek alkotják (66,32), a háromrészesek aránya 13,71%, a négy- és ötrészeseké pedig 1,24 és 0,09%. (Arról nem vagyok meggyőződve, hogy az *эбэк/шур/ул/н'ук* [béka-folyó-alatt-forrás] csakugyan négyelemű név-e...). Nagy érdeklődéssel olvastam az orosz eredetű rövidítésekkel létrejött „nevekről”: *дкп < долголетнее культурное настбище* – szerencsére ez a névadási „modell” mindössze 0,04%-ban van jelen...

Az adattárat és elemzést nagyon hasznos filológiai apparátus veszi körül. A kötet elején a közel hétoldalas irodalomjegyzék (6–12) mellett a szerző közreadja a gyűjtőpontoknak, a mikrotoponimák típusainak és az adatközlőknek a jegyzékét (13–36), a kötet végén pedig települések szerint sorolja fel a mikrotoponimákat (422–512). A további munkához kitűnő forrást ad az adattárban előforduló földrajzi köznevek 184 tételes jegyzéke (512–517). Érdekes a kötet végén az adatközlőktől gyűjtött szövegek közreadása. Nem tartozik feltétlenül egy névtani tárgyú könyvhöz, de sok információval szolgál a Kilmež-medence nyelvjárásának részletes hang- és alaktani leírása (41–61). Az amúgy is mintaszerűen szerkesztett könyvet a belső borítákon lévő térképek teszik még „komfortosabbá” (kár, hogy a két térkép ugyanaz).

A könyv külalakjáról szeretnék még egy rövid megjegyzést tenni: az utóbbi években a helyi nyomdákból – végre-valahára – szép külalakú kötetek

kerülnek ki, úgy tűnik, egyszer s mindenkorra megszűnt a sárgásbarna (de nem környezetbarát) vékony papírra rossz minőségű, régen tisztított írógépekkel negyedes sorközökkel rákopogott, majd stencilgépen szemrontó módon sokszorosított kiadványok uralma, s külsejükben is szép könyveket vehetünk kezünkbe. Kirillova könyve – nem csak a belbecs, hanem a kulcsín miatt is – egyértelműen értékes kiadvány.

Zárszó gyanánt: A szerző az elemzés végén (421) megállapítja, hogy a Kilmež-medence neveinek tipológiai csoportjai nem különböznek Udmurtföld más régióitól, amit a földrajzi-természeti sajátosságok, az anyagi és szellemi kultúra hasonlósága és természetesen a közös nyelv magyaráz. Ezt szeretném kiegészíteni egy, ezen a könyvön túlmutató gondolattal: ha Kirillova monográfiájához hasonlóan modern szemléletű – és egységes névleírási elveket használó – könyvek születnének más finnugor köztársaságok mikro- és makrotoponimáiról, a szakemberek kezébe olyan névtani kincstárak kerülnének, amelyek alapján esetleg le lehetne írni a Volga–Káma térség finnugor nyelveinek toponimikai sajátosságait; fel lehetne vázolni a lexikális-szemantikai és strukturális jegyek szabályszerűségeit és különbözőségeit; s modellálni lehetne az orosz–törökségi–finnugor együttélés névtani jellemzőit. Úgy vélem, Kirillova könyve igen jelentős mérföldköve lehet ennek a hosszú útnak.

MATICSÁK SÁNDOR